5. Фокін Я. Ф. Проблеми та перспективи адаптації законодавства України до норм ЄС під час збройної агресії. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування.* 2024. № 12. URL : https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2 024-12-01-09/2024-12-01-09.
6. Гуртова К. М. Теорія і практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 162–168.
7. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%B0%D 0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86#w1_1
9. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text
10. Про затвердження Національної програми адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis ЄС) : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2026 р. № 438. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2026-%D0%BF#Text
11. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2025 рік. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Zvit-2025_UA_web.pdf

Горбань Роман Владиславович, *здобувач ступеня вищої освіти бакалавр 2 курсу спеціальності «Право» Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*
Науковий керівник:
Тригубенко Галина Василівна, *кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України зумовила необхідність запровадження на території держави правового режиму

воєнного стану. Водночас забезпечення національної безпеки та оборони держави не повинно призводити до свавільного обмеження прав людини. Саме тому особливої актуальності набуває питання співвідношення потреб державної безпеки та міжнародних стандартів захисту прав людини, насамперед положень Європейської конвенції з прав людини 1950 року (далі – ЄКПЛ).

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Водночас відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень [1]. При цьому Конституція визначає перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, зокрема право на життя, право на повагу до гідності, право на свободу та особисту недоторканність у визначених законом межах, право на судовий захист та інші фундаментальні права [1].

Правові засади функціонування держави під час воєнного стану визначені Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Закон передбачає можливість запровадження тимчасових обмежень окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина, необхідних для відвернення загроз державній незалежності та територіальній цілісності України. Серед таких заходів можуть бути обмеження свободи пересування, особливий режим в'їзду та виїзду, трудова повинність, примусове відчуження або вилучення майна для потреб оборони держави та інші заходи воєнного характеру [2].

Міжнародно-правові стандарти щодо допустимості обмеження прав людини під час війни закріплені у ст. 15 ЄКПЛ. Відповідно до зазначеної норми держава у разі війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації, може здійснювати відступ від своїх зобов'язань за Конвенцією в межах, яких вимагає гострота становища [3]. Однак навіть за таких умов не допускається відступ від права на життя (крім випадків законних воєнних дій), заборони катувань, рабства та покарання без закону [3]. Таким чином, Конвенція встановлює категорію прав, які мають абсолютний характер у розрізі дерогації (відступу) та підлягають захисту незалежно від обставин.

Після введення воєнного стану 24 лютого 2022 року Україна скористалася механізмом дерогації, передбаченим статтею 15 Європейської конвенції з прав людини, та 28 лютого 2022 року повідомила Генерального секретаря Ради Європи про відступ від окремих зобов'язань за Конвенцією. Таке повідомлення не означає відмову від виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, а лише засвідчує можливість тимчасового застосування окремих обмежувальних заходів у межах, необхідних для забезпечення оборони держави [3]. У 2024 році Україна додатково уточнила обсяг дерогацій та відновила дію окремих зобов'язань за Конвенцією, що свідчить про прагнення держави дотримуватися європейських стандартів навіть в умовах триваючої війни.

Особливе значення у контексті обмеження прав людини має практика Європейського суду з прав людини. У своїх рішеннях Суд неодноразово

наголошував, що навіть в умовах надзвичайної ситуації держави не можуть діяти свавільно. Будь-яке обмеження прав повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Це означає, що втручання у права людини має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути найменш обтяжливим способом її досягнення [4, с. 9].

Принцип пропорційності є одним із ключових критеріїв оцінки правомірності обмежень прав людини, що послідовно відображено у прецедентній практиці ЄСПЛ. В українській правовій доктрині цей підхід знаходить свій розвиток через аналіз сучасних реалій. Зокрема, як зазначають О. В. Білоскурська та М. Д. Федорчук, обмеження прав у період воєнного стану повинні відповідати реальним потребам захисту держави та не виходити за межі необхідного для досягнення поставленої мети [5, с. 10]. Комплексність цього критерію підкреслюють також В. В. Корольова та Т. С. Гапешко, наголошуючи, що в умовах особливого правового режиму обмеження прав людини можуть визнаватися правомірними лише за умови дотримання принципів законності, пропорційності та тимчасовості [6, с. 84].

У науковій літературі наголошується, що в умовах воєнного стану найбільшого впливу зазнають свобода пересування, право на приватність, свобода мирних зібрань, свобода підприємницької діяльності та окремі трудові права. Водночас абсолютні права людини залишаються недоторканними і не можуть бути обмежені за жодних умов [7, с. 97]. Дослідники також підкреслюють необхідність постійного парламентського, судового та громадського контролю за діяльністю органів державної влади під час воєнного стану для недопущення зловживань владою [8].

В умовах подолання зовнішньої агресії особливого значення набуває дотримання державою міжнародно-правових зобов'язань, узятих у межах Ради Європи. Застосування статті 15 ЄКПЛ, яка дозволяє відступ від окремих прав, не означає повного нівелювання конвенційних гарантій, а вимагає від національного законодавця суворого дотримання принципу верховенства права навіть за надзвичайних обставин. Як справедливо зазначає А. Р. Крусян, сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану повинен розвиватися на основі поєднання потреб безпеки держави та гарантування прав людини як базової конституційної цінності [9]. Саме через це стандарти Конвенції виступають тим правовим орієнтиром, який запобігає свавільному обмеженню прав особи під час війни.

Отже, обмеження прав людини в умовах воєнного стану є об’єктивно необхідним інструментом забезпечення національної безпеки та оборони держави. Водночас такі обмеження повинні здійснюватися виключно на законних підставах, бути пропорційними існуючим загрозам та відповідати стандартам Європейської конвенції з прав людини. Подальший конституційний розвиток України та її успішна євроінтеграція значною мірою залежать від здатності держави забезпечити баланс між потребами безпеки та ефективним захистом прав і свобод людини навіть в умовах збройного конфлікту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. С. 9. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_ukr
5. Білоскурська О. В., Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. Правова держава. 2022. № 46. С. 7–18. URL: https://pd.onu.edu.ua/article/view/257802/256420
6. Корольова В. В., Гапешко Т. С. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Legal Bulletin. 2025. № 15. С. 82–89. URL: https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/525/466
7. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2023. Вип. 78. С. 95–99. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124
8. Яворський В. О., Летнянчин Л. І. Обмеження в реалізації прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану через призму практики Європейського суду з прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2024. Вип. 86. С. 220–225. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320146/310735
9. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму: вплив реалій правового режиму воєнного стану та викликів повоєнного розвитку України. Вісник НАН України. 2024. № 4. С. 25–34. URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/visnyk/article/view/12686/11818